

TEOFIL POPESCU

**DILEMELE
PREDESTINĂRII DIVINE**

O analiză a ideilor de libertate și predestinare la Jean Calvin

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București**

Cuprins

Lista de abrevieri	7
Abrevierea cărților din Sfânta Scriptură	8
Cuvânt înainte	9
Introducere	11
I. Locul temei în gândirea universală	11
II. Tema în gândirea medievală	13
III. Lucrări de referință despre subiect.....	19
IV. Scopul lucrării	24
V. Metoda de cercetare	26
Capitolul 1 – Antropologia la Jean Calvin	29
1.1. Scurtă biografie a lui Jean Calvin	29
1.2. Calvin între Augustin și Luther.....	35
1.3. Omul înainte de Cădere – <i>imago Dei</i>	44
1.4. Omul după Cădere – <i>horrenda deformitas</i>	64
1.5. Concluzii	73
Capitolul 2 – Scurtă privire asupra Celor Cinci Teze ale calvinismului – TULIP	75
2.1. Contextul istoric al nașterii celor cinci teze.....	75
2.2. Depravarea totală	79
2.3. Alegerea necondiționată.....	81
2.4. Ispășirea limitată	90
2.5. Harul irezistibil.....	96
2.6. Perseverența sfinților	105
2.7. Concluzii	111
Capitolul 3 – Concepția despre liberul arbitru	113
3.1. Inabilitatea morală – Depravarea totală	113
3.1.1. Definiția aristotelică a alegerii deliberate.....	116
3.1.2. Opoziția față de Părinții Bisericii	125
3.2. Chemarea secretă eficace – Harul irezistibil.....	132

3.3. Raportul dintre voință și credință	146
3.3.1. Cum are loc regenerarea?	146
3.3.1.1. Relația dintre har și voință	146
3.3.1.2. Relația dintre credință și regenerare	158
3.3.2. Cum se naște credința în om?	173
3.3.2.1. Cum operează Duhul Sfânt în om?	173
3.3.2.2. Definiția credinței	174
3.3.3. Ce este regenerarea?	188
3.3.3.1. Relația dintre credință și Cuvânt	188
3.3.3.2. Efectele regenerării	193
3.3.4. Concluzii	204
Capitolul 4 – Concepția despre predestinare	211
4.1. Providența Divină	212
4.2. Alegerea necondiționată – <i>decretum absolutum</i>	229
4.3. Concluzii	250
Capitolul 5 – Concluzii	261
Sumar și reevaluare	261
Perspective de cercetare	266
Bibliografie	281

Abrevierea cărților din Sfânta Scriptură

Gen.	Cartea Genesa
Lev.	Cartea Leviticul
Dt.	Cartea Deuteronom
1 Rg.	Prima carte a Regilor
Is.	Cartea lui Isaia
Mal.	Cartea lui Malahia/Maleahi
Mat.	Evangelia după Matei
Mc.	Evangelia după Marcu
Luc.	Evangelia după Luca
In.	Evangelia după Ioan
Fap.	Cartea Faptele Apostolilor
Rom.	Epistola Apostolului Pavel către Romani
1 Cor.	Prima Epistolă a Apostolului Pavel către Corinteni
2 Cor.	A doua Epistolă a Apostolului Pavel către Corinteni
Gal.	Epistola Apostolului Pavel către Galateni
Ef.	Epistola Apostolului Pavel către Efeseni
Fil.	Epistola Apostolului Pavel către Filipeni
1 Tes.	Prima Epistolă a Apostolului Pavel către Tesaloniceni
Col.	Epistola Apostolului Pavel către Coloseni
1 Tim.	Prima Epistolă a Apostolului Pavel către Timotei
2 Tim.	A doua Epistolă a Apostolului Pavel către Timotei
Tit	Epistola Apostolului Pavel către Tit
Evr.	Epistola către Evrei.
Iac.	Epistola lui Iacov/Iacob
1 Pt.	Prima Epistolă a Apostolului Petru
1 In.	Prima Epistolă a Apostolului Ioan
Ap.	Cartea Apocalipsa

Cuvânt înainte

Această lucrare este o versiune revizuită a tezei mele de doctorat susținută în anul 2022, la Facultatea de Filosofie din București, cu titlul *Predestinare și liber arbitru: Premise filosofice în gândirea lui Jean Calvin* și reprezintă rodul preocupărilor și cercetării personale, pe durata a mai bine de zece ani, cercetare care a început pe vremea când eram student la teologie. Preocuparea pentru subiect s-a născut pe fondul discuțiilor din Biserica în care slujesc ca pastor și în contextul mai larg al mișcării evanghelice din România. Mi-am dorit mult să întreprind un asemenea demers, în primul rând pentru a găsi răspunsuri la întrebările pe care le aveam și care mă frământau. Apoi, am dorit să mă documentez în vederea dezbaterii mai largi pe marginea subiectului, din mișcarea evanghelică de pretutindeni. Doctrina predestinării are o conotație aparte în bisericile evanghelice și în multe cazuri ea a căpătat forme personalizate în contextul local. În ultimul rând, am dorit să ofer publicului larg o perspectivă a gândirii lui Jean Calvin și a controverselor din cadrul mișcării evanghelice.

Cercetarea proprie, în forma actuală, a durat șapte ani. În anul 2015 am început studiile doctorale, încrezător că nu vor dura foarte mult. Așteptările mele inițiale erau că o să le finalizez în termen de trei-patru ani. Nu știam pe atunci ce întorsătură vor lua evenimentele din viața mea. Am parcurs mai multe etape, cu pauze lungi, în care nu am mai scris. În aceste perioade a trebuit să mă documentez temeinic, pentru a înțelege unele din subtilitățile temei. Apoi, o provocare destul de mare a fost să îmi definesc firul roșu pe care aveam să îl urmăresc în cercetarea mea. Fiind un subiect atât de vast, am întâlnit multe intersecții ideologice, pe care a trebuit să le abordez, fără a mă abate de la cursul propus. Finalizarea cercetării mele doctorale nu ar fi fost posibilă fără sprijinul și implicarea mai multor oameni care mi-au fost aproape în toți acești ani.

Îi datorez mulțumiri, domnului Pr. Prof. Univ. Dr. Wilhelm Dancă, care mi-a coordonat această lucrare cu multă înțelepciune și răbdare. Îi sunt îndatorat pentru sfaturile și schimburile de idei pe care le-am avut pe parcursul cercetării. De asemenea, vreau să le mulțumesc membrilor comisiei de îndrumare, doamnei Conf. Univ. Dr. Gabriela Blebea Nicolae, domnului Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Dâncă și domnului Pr. Lect. Univ. Dr. Victor Dumitrescu, pentru observațiile și sugestiile dumnealor. Mulțumiri

speciale doamnei Blebea, pentru explicarea anumitor concepte filosofice și pentru observațiile de ordin tehnic, ce țin de redactare.

Mulțumesc și membrilor comisiei de susținere: președintelui de comisie, domnului Acad. Prof. Univ. Dr. Mircea Dumitru, domnului Prof. Univ. Dr. Anton Adămuț și domnului Pr. Prof. Univ. Dr. Mihai Himeinschi, ale căror observații au contribuit la forma finală a acestei lucrări.

Mulțumiri deosebite domnului Ps. Conf. Univ. Dr. Emil Bartoș, de la Facultatea de Teologie Baptistă din București, care mi-a trezit interesul și mi-a deschis orizontul pentru această cercetare. Îi sunt îndatorat pentru sfaturile și discuțiile din timpul studiilor de masterat, pe care mi le-a și coordonat, în urma cărora am decis să urmez acest program doctoral. De asemenea, îi sunt recunoscător pentru sugestiile din timpul studiilor doctorale, sugestiile care m-au ajutat să îmi definesc cadrul cercetării.

Ca soț și părinte le sunt îndatorat celor dragi, pentru susținere și înțelegere. Soției mele, Alina, pentru că mi-a înțeles preocupările academice și m-a susținut constant atunci când mi-a fost greu. Sacrificiul ei a fost nespus de mare în toți acești ani. Copiilor mei, Sara, Natanael și Marta, pentru că uneori se așezau lângă mine cu interes și mă urmăreau cum scriam, adresându-mi întrebări. Acest fapt a fost de un real sprijin moral în momentele dificile. Am scris între îndatoririle mele familiale și slujba pastorală la care m-a chemat Dumnezeu.

Deasupra tuturor și înainte de toate, îi mulțumesc lui Dumnezeu, care m-a sprijinit și mi-a dăruit forța de a scrie această lucrare. Am scris mai mult noaptea, în orele de liniște, cu teamă, într-un spirit de meditație și rugăciune permanentă, cerându-I har și înțelepciune, ca nu cumva să scriu ceva ce L-ar dezonora și întrista. Deși sunt conștient că are limitările sale, această lucrare este, în definitiv, despre El și dedicată Lui. Îmi doresc, în același timp, ca ea să le fie de un real folos tuturor celor care o vor citi și sper să îi ajute pe mulți să găsească răspunsuri la unele din întrebările lor.

Soli Deo gloria 22 August 2024, Târgoviște

Introducere

I. Locul temeii în gândirea universală

Oamenii au fost preocupați dintotdeauna de întrebările existențiale care le străjuiesc efemera trecere prin această viață și care dau ghes căutărilor de sens și semnificație. De unde venim și încotro ne ducem, am apărut la întâmplare sau suntem plămădirea unei ființe divine, avem vreun rost pe lumea aceasta sau suntem în voia sorții, sunt întrebări pe care oamenii le au încă și astăzi și care sunt subiectul multor dezbateri, în cercuri diverse.

Una dintre cele mai arzânde preocupări ale omului a fost și este problema destinului. A fost fiecare dintre noi destinat sau predestinat să fie ceea ce este sau avem puterea de a ne influența existența și destinul prin alegerile proprii? Este omul ca o luntre în derivă pe marea nemiloasă a hazardului sau se luptă din răspuțeri să răzbească, în speranța că la final, truda sa nu va fi zadarnică? Aceste întrebări au frământat mintea omenească de milenii și de la clasicii greci până astăzi s-a scris mult în privința aceasta, existând literatură din abundență. Cu toate acestea, acest studiu este încă necesar, mai cu seamă că discuțiile s-au deschis mai recent spre zona neurobiologiei, unde studiile capătă aspecte destul de palpabile.

În filosofia clasică au dezbătut subiectul atât grecii cât și latinii, aceasta constituind o preocupare filosofică precreeștină. O incursiune în această perioadă ar ieși din sfera preocupărilor cercetării de față, cu toate că tot ce s-a scris în cultura creștină despre acest subiect nu poate fi rupt de filosofia clasică. Se vor face referiri la clasici în măsura în care influențele acestora se vor vedea în gândirea lui Jean Calvin.

În filosofia creștină au fost dezbateri îndelungi, și primii părinți ai Bisericii au fost preocupați de acest subiect. În Apus, alături de Augustin au mai fost preocupați de subiect Ciprian, Ambrozie, Clement Romanul, Ieronim, Gottschalk și desigur Toma de Aquino. În Răsărit pe lângă Origen, au mai dezbătut subiectul Clement Alexandrinul, Atanasie, cei trei capadocieni, Ioan Gură de Aur, Ioan Cassian, Ioan Damaschin și Simeon Teologul. Controversa a căpătat amploare odată cu Augustin și Pelagius, care au devenit cele mai proeminente figuri ale controversei predestinare-liber arbitru din perioada patristică. De atunci încolo, cel

puțin în gândirea creștină, tot ce s-a scris s-a raportat la ceea ce a scris Augustin. Mai târziu, Toma scrie despre acest subiect și tratează subiectul în spiritul scolasticii, pe linia dezvoltată de predecesorul său Augustin.

De fapt, în filosofia creștină subiectul este abordat în limitele teismului. Raportul divin-uman este cadrul în care se poartă discuția, deoarece, indiferent de abordare, ideea de predestinare este inevitabil legată, pe de o parte, de Dumnezeu care predestinează și de om, care este predestinat, iar de cealaltă parte, de Dumnezeu care crează omul cu libertatea de a alege și de om, care își exercită această libertate.

Discuția este dacă omul are libertate decizională în actul propriei mântuirii, ceea ce în filosofie se numește liber arbitru sau dacă alegerile sale sunt predeterminate de hotărârea divină. În paradigma teistă, acest raport este numit predestinare-liber arbitru. Ideea de liber arbitru a fost vehiculată de obicei în raport cu divinitatea, ca alternativă la predestinarea absolută prin care Dumnezeu hotărăște destinul oamenilor înainte ca aceștia să se nască.

Liberul arbitru este o expresie care se referă la ceva mai specific decât ideea de libertate luată în sens general. Când vine vorba despre libertate în sens larg, vorbim de mai multe tipuri de libertate. De pildă, Mill¹, distinge patru tipuri de libertate, pe care omul le exercită în funcție de împrejurări. Primul tip de libertate este libertatea gândirii. Omul este liber să gândească și să aleagă ceea ce crede că este mai bine pentru sine însuși. Acest tip de libertate se referă la latura interioară a trăirii umane. Al doilea tip de libertate este libertatea cuvântului sau libertatea de exprimare și este strâns legată de prima. Dacă omul este liber să cugete, atunci este liber și să exprime ceea ce gândește. Numai că această libertate este condiționată de legile sociale, deoarece, exprimarea noastră poate fi la un moment dat injurioasă la adresa altcuiva. Al treilea tip de libertate este libertatea de acțiune. Este un efect în lanț, unde gândul naște vorba, iar vorba naște fapta. Ca și în cazul celui de-al doilea tip de libertate, și această libertate este reglementată de legile sociale, deoarece, în măsura în care acțiunile noastre îi rănesc pe cei din jur, acestea devin condamnabile. Al patrulea tip de libertate pe care îl distinge Mill este libertatea de asociere sau libertatea socială. Acest tip de libertate este diferit de primele trei, deoarece, dacă în aceste cazuri individul poate să își exercite libertatea fără a-i implica pe cei din jur până la un anumit punct, în acest caz lucrul acesta este inevitabil. Asocierea presupune relaționare, și, în acest caz, acțiunile noastre nu mai rămân în sfera privată, ci implică în mod necesar și persoana sau persoanele cu care ne asociem. În acest punct, Mill tratează limitările autorității sociale

¹ John S. MILL, *Despre libertate*, Editura Humanitas, București, 2005.

asupra libertății individului. Această tematică se întâlnește mai cu seamă la Kant și Levinas, care vorbesc despre ideea de alteritate în contextul libertății individuale și sociale.

Ideea de liber arbitru, însă, trece dincolo de libertatea individuală sau socială. Aceste tipuri de libertate se referă strict la raporturile sociale, pe când ideea de liber arbitru se referă la raportul divin-uman și la dreptul sau capacitatea omului de a lua decizii sau de a acționa în prezența unor forțe din sfera metafizicului. Este, oarecum, o formulare cu implicații religioase, indiferent dacă vorbim de monoteism sau politeism.

II. Tema în gândirea medievală

După cum am spus, tema predestinării și a liberului arbitru a fost discutată din antichitate, dar a fost îndelung dezbătută atât în perioada medievală cât și în modernitate. Cu trecerea timpului, subiectul nu a ieșit nici din sfera preocupărilor filosofilor și nici a teologilor. Ba chiar a fost dezbătut mai intens, odată cu apariția creștinismului și a controversei dintre Augustin și Pelagius. În opera sa Augustin alocă o bună parte acestui subiect și dedică o serie de *Scrieri Antipelagiene*², prin care combate concepția lui Pelagius³. După ce Augustin a câștigat disputa, Biserica a condamnat poziția lui Pelagius, însă a adoptat o cale de mijloc și s-a născut, astfel, interpretarea semi-pelagiană. În Evul Mediu, înainte de Toma, Gottschalk⁴ a încercat o reînviere a doctrinei augustiniene, într-o variantă mai radicală, dar curentul acceptat de Biserică a fost decisiv în păstrarea sinergismului dintre harul lui Dumnezeu și voința umană. Mai târziu, Toma a reafirmat doctrina augustiniană, iar ulterior, a venit Reforma, care a dat un nou suflu în teologie și pentru care doctrina predestinării a fost o piatră de căpătâi.

De partea reformată Jean Calvin a reformulat doctrina lui Augustin într-o variantă mult mai vehementă și a susținut monoergismul sau doctrina predestinării duble, care nu a lăsat loc niciunei contribuții, fie ea și infime, din partea omului la mântuirea acestuia. Pe parcursul acestei lucrări voi fi

² Aurelius AUGUSTIN, *Anti-Pelagian Writting*, in *A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, Vol. V, WM.B., Eerdemans Publishing Company: Grand Rapids, MI, 1956.

³ Pelagius (390-418), după numele său englez, Morgan, a fost un ascet provenit din părțile Britaniei care s-a angajat într-o controversă cu Augustin, cu privire la harul lui Dumnezeu și voința omului.

⁴ Gottschalk (Godescalc, Gotteschalchus) din Orbais (c. 808 – 867?) a fost un teolog, călugăr și poet saxon, care a devenit cunoscut a fi un susținător timpuriu al doctrinei predestinării duble.

preocupat să arăt și anumite aspecte istorice în care Calvin și-a formulat doctrina și, mai apoi, cum a evoluat aceasta după moartea lui, deoarece aceasta trebuie evaluată în termenii în care el a înțeles lumea din care făcea parte. Consider că i se face o mare nedreptate, când ideile lui sunt aduse în contemporaneitate, fără a se ține cont de cadrul istoric, social și cultural în care acesta a trăit. Cred, de asemenea, că este nevoie din partea noastră și de un efort, pentru a înțelege cadrul cultural și religios care a însoțit Reforma, deoarece nu putem evalua doctrina lui Calvin aparte de acesta. Desigur, nu voi face o evaluare cuprinzătoare a Reformei, pentru că nu acesta este scopul acestei lucrări.

De asemenea, trebuie menționat că atunci când unii se referă la calvinism, aceștia se gândesc strict la concepția lui Calvin despre predestinare. Totuși, calvinismul nu se rezumă doar la aceasta, deoarece el a avut un sistem teologic mult mai complex. Probabil că mulți din cei care împărtășesc concepția sa în privința predestinării nu vor fi de acord cu ideile sale despre eucharistie, despre botezul copiilor sau cu viziunea sa politică. De fapt, doctrina predestinării formulată de el trebuie înțeleasă în contextul mai larg al concepției sale despre suveranitatea și providența divină, în relație cu libertatea omului. Este vorba, până la urmă, despre viziunea sa socială. Așadar, este impropriu ca aceștia să se numească „calviniști”. Și reciproca este adevărată. Calvin însuși nu i-ar considera „calviniști” pe aceștia, deoarece doctrina predestinării de care se face uz a fost o expresie a unei ideologii sociale, care în cea mai mare parte nu mai este îmbrățișată de societatea modernă. Or este impropriu, ca doctrina predestinării formulată de el să fie scoasă din cadrul în care a fost gândită. Dimpotrivă, consider că aceasta este o mare problemă.

Faptul că astăzi o parte a teologilor evanghelici aderă la ideile lui Calvin cu privire la predestinare, necorelându-le cu celelalte părți ale teologiei calvine, trădează o evidentă incoerență teologică. Căci nu se poate să te declari „calvinist”, dar să nu mergi până la capăt alături de Calvin. Este un fapt cunoscut că el a rămas sacramentalist, spre deosebire de Zwingli, de pildă. Se știe, de asemenea, că el s-a opus cu vehemență manifestărilor entuziaste, de tip carismatic și că a propus o abordare echilibrată și rațională a credinței creștine. Însă unii contemporani îmbrățișează doctrina predestinării, așa cum a formulat-o Calvin, dar, în același timp îmbrățișează și manifestări carismatice, pe care Calvin le-a respins, ori nu sunt de acord cu preoția funcțională sau cu botezul infantil. De altfel, în teologia și practica evanghelică modernă, căci la aceasta mă refer în mod particular acum, se regăsesc foarte multe elemente specifice Reformei Radicale, incompatibile cu sistemul de gândire al lui Calvin și condamnate de acesta. Apoi, este vorba și de un amestec de idei care formează teologia

evangelică modernă, pe care dacă încercăm să le armonizăm, acestea nu au o coerență teologică.

De pildă, în privința justificării, se acceptă în unanimitate concepția lui Luther; în privința predestinării, opiniile sunt împărțite între Calvin și Arminius; în privința sacramentelor și în mod special a preoției funcționale domină cu desăvârșire concepția lui Zwingli, care a anulat caracterul sacramental al liturghiei și în mod special, al Cinei Domnului; apoi, în privința botezului, ca particularitate, evanghelicii au adoptat concepția anabaptistă. Am identificat, așadar, doar dintr-o scurtă privire, cel puțin patru influențe și accente din mișcări diferite, care aduse laolaltă formează teologia evanghelică. Desigur, faptul acesta nu este deloc îmbucurător și trădează, după cum am spus, o incoerență teologică greu de explicat. În ce mă privește, propun ca această stare de lucruri să fie reconsiderată, cu scopul de a se ajunge la o formă coerentă, atât teologică, cât și liturgică. De prea multe ori bisericile evanghelice afișează un amestec nefiresc de elemente teologice reformate, cu elemente culturale locale și cu o doză sporită de improvizație. Sunt convins că viața religioasă a evanghelicilor, dar și imaginea lor, ar arăta diferit, dacă aceștia ar acorda mai multă atenție originilor lor.

Doctrina calvinistă a cunoscut o replică prin concepția lui Iacob Arminius, la doar câteva decenii după ce primul a ieșit de pe scena lumii. Discuția ar fi incompletă, dacă nu l-ar viza și pe cel din urmă, chiar dacă scopul acestei lucrări este acela de a analiza gândirea lui Calvin. Consider că va fi necesar să acordăm atenție și concepției lui Arminius, care a trăit în același context istoric, cultural și religios ca și Calvin, dar care a propus o cu totul altă perspectivă asupra raportului predestinare-liber arbitru. Controversa s-a purtat inițial între Arminius însuși și urmașii lui Calvin. În bisericile de după Reformă controversa calvino-arminiană a stârnit multe neînțelegeri. Este bine cunoscută anatema care a persistat mai bine de trei sute de ani, (unii ar spune că nici măcar acum nu a încetat), între cele două tabere din Bisericile Baptiste, constituite tocmai pe baza teoriei predestinării. Ulterior, în evoluția acestei controversă s-a remarcat Karl Barth, care a fost considerat de către Papa Pius al XII-lea cel mai important teolog de la Toma încoace⁵.

⁵ Se spune că atunci când Barth a fost invitat de către Papa la Vatican, acesta din urmă l-a întâmpinat spunând: „Iată-l pe cel mai important teolog de la Toma încoace!”, la care Barth a răspuns cu o remarcă de un umor fin: „În mod obișnuit nu cred în infailibilitatea papală, dar acum cred!”. Unii atribuie această remarcă lui Papa Paul al VI-lea, însă, judecând succesiunea papală din vremea activității lui Barth, cel mai probabil este vorba de Papa Pius al XII-lea.

Inițial mi-am propus ca această lucrare să fie o comparație între Jean Calvin și Karl Barth. Luând în considerare, însă, specificul gândirii lui Barth și volumul scrierilor sale pe această temă am hotărât că mă voi opri la analiza gândirii lui Calvin, ca mai apoi, la sfârșitul lucrării să o raportez la gândirea lui Barth și mai apoi la cea a lui Arminius, care, în opinia mea, a formulat înaintea lui Barth ideea că Hristos este fundamentul predestinării.

Cei trei sunt figuri marcante, care au deschis drumuri în gândirea teologică modernă. Lui Calvin i se atribuie, uneori, o oarecare influență în formularea gândirii capitaliste moderne, iar lui Barth i se atribuie sfârșitul teologiei liberale și revigorarea teologiei reformate, prin curentul de gândire denumit *neoortodoxie*. Contribuția lui Arminius a fost complet ignorată de către unii din tradiția reformată, cu toate că gândirea lui a influențat mai mult de jumătate din comunitățile evanghelice moderne. Într-adevăr, sunt și teologi care recunosc contribuția sa la dezvoltarea gândirii evanghelice și consideră că tocmai această contribuție a echilibrat gândirea excentrică a lui Calvin. De fapt, ideea pe care o susțin în această lucrare este aceea că Arminius l-a influențat în mod decisiv pe Karl Barth și că fără cel dintâi nu am fi avut o înțelegere mai clară asupra raportului predestinare-liber arbitru. În definitiv, Calvin și Barth diferă într-un punct esențial, și anume, premisa alegerii oamenilor: unul vede motivul predestinării în suveranitatea și voința divină, celălalt îl vede pe Hristos ca fiind atât motivul cât și Subiectul alegerii divine. Dar, așa cum am menționat deja, această premisă a lui Barth a fost formulată mai întâi de Arminius și expusă de acesta în lucrările sale și în dezbaterile publice pe care le-a avut cu calviniștii din vremea lui.

Calvin a scris comentarii la toate cărțile din *Noul Testament*, mai puțin *Apocalipsa*, *1 și 2 Ioan*, iar la *Vechiul Testament* a scris comentarii la *Pentateuh*, *Iosua*, *Psalmi*, *Plângerile lui Ieremia*, dintre profeții mari, *Isaia*, *Ezechiel*, *Daniel* și *Zaharia* și la toți profeții mici. Desigur, cea mai reprezentativă lucrare a sa este *Institutele*, în care și-a sistematizat doctrina și care a avut un scop dublu: mai întâi ca apologie înaintea împăratului Francis I al Franței și apoi ca manual didactic pentru creștinii protestanți. Prima sa scriere se pare că a fost comentariul la *De clementia* a lui Seneca, pe care îl publică în 1532. O altă scriere timpurie, care precede *Institutele*, foarte importantă și mai puțin cunoscută este *Psychopannychia*⁶, scrisă în 1534, dar publicată abia în 1542, în care respinge doctrina adormirii sau a inconștienței sufletului după moarte, susținută pe vremea aceea de unii entuziaști, care, după cum susține Karl Barth, ar fi fost o facțiune mai

⁶ BARTH, *The Theology of John Calvin*, Wm. B., Eerdmans Publishing Co, Grand Rapids, MI., 1995, p. 146.

radicalizată dintre anabapțiști⁷, a căror doctrină, acesta a numit-o „posibilitatea baptistă”⁸. Este drept că astăzi această idee nu este susținută de Bisericile Baptiste, ci după cum se știe, este promovată de către Biserica Adventistă, care are origini comune cu celelalte Biserici Evanghelice, în mișcarea de Reformă.

Pe lângă scrierile amintite, Calvin a mai scris câteva pamflete și corespondențele sale, dintre care cea mai cunoscută este cea cu Sadolet.

Institutele este structurată pe patru cărți după cum urmează:

Prima carte are optsprezece capitole și Calvin scrie în primele cinci capitole despre cunoașterea lui Dumnezeu ca și Creator, apoi despre cunoașterea noastră înșine în raport cu Dumnezeu. De la capitolul șase până la capitolul zece acesta discută despre revelația Sfintei Scripturi și despre nevoia omului de a fi confruntat cu aceasta. De la capitolul unsprezece la capitolul paisprezece scrie despre natura lui Dumnezeu. Începând cu al cincisprezecelea capitol din cartea I, el aduce în discuție starea în care a fost creat omul și mai apoi scrie despre doctrina providenței.

A doua carte cuprinde șaptesprezece capitole, pe parcursul cărora scrie despre cunoașterea lui Dumnezeu ca răscumpărător prin Hristos. În primele trei capitole Calvin descrie căderea lui Adam și prin el, a tuturor oamenilor. De la capitolele patru la șase discută despre lucrarea lui Dumnezeu în inima omului, apoi respinge anumite argumente aduse în sprijinul liberului arbitru și în capitolul șase discută despre necesitatea răscumpărării în Hristos. De la capitolul șapte la unsprezece, Calvin discută despre Lege, despre starea omului sub Lege și apoi face o comparație între cele două legăminte. Apoi, de la capitolul doisprezece la șaptesprezece discută despre întruparea lui Hristos și despre asumarea naturii umane prin întrupare.

Cea de-a treia carte tratează felul în care credinciosul obține harul lui Hristos. Este structurată pe douăzeci și cinci de capitole și tratează, pe

⁷ Ibidem, pp. 146-156. Barth îi identifică pe susținătorii doctrinei cu Anabapțiștii în mai multe rânduri, în secțiunea alocată *Psychopannichiei* (vezi pp. 146, 149, 150, 152, 153).

⁸ Ibidem, p. 149. Această afirmație poate părea provocatoare pentru un baptist sau chiar pentru un evanghelic de altă denominațiune, deoarece, pare să sugereze că Barth a considerat că mișcarea Anabaptistă ar fi putut fi o versiune a bapțiștilor de mai târziu. Oarecum, prin această catalogare, Barth recunoaște rădăcinile anabaptiste ale bapțiștilor, chiar dacă unii istorici bapțiști neagă orice legătură a începuturilor mișcării Baptiste cu anabapțiștii. În opina mea, Anabapțiștii, alături de Puritani, sunt, din punct de vedere istoric, părinții tuturor mișcărilor Evanghelice contemporane, deoarece, dintre primele mișcări de Reformă, Lutheranii și Calvinii există până în ziua de azi ca Biserici de sine stătătoare, iar Zwinglienii, ca mișcare, au dispărut la scurt timp după moartea lui Zwingli, o parte din ei fiind asimilați de către societățile calviniste, iar cealaltă parte devenind adepți ai mișcării de Reformă Radicală.

rând, de la capitolul întâi la cinci, despre credință și penitență. De la capitolul șase la zece, despre viața creștină. Capitolele unsprezece la optsprezece tratează despre justificarea prin credință și despre fapte, iar de la capitolul nouăsprezece până la douăzeci și patru Calvin scrie despre libertatea creștină, despre alegere și predestinare. Ultimul capitol al cărții a treia tratează despre Judecata de Apoi.

În cartea a patra, care are douăzeci de capitole, Calvin își expune viziunea sa despre Biserică. În primele două capitole scrie despre Biserica adevărată și cea falsă. Apoi, în capitolul al treilea scrie despre slujitori, iar în al patrulea, despre Biserica Primară. De la capitolul cinci până la capitolul șapte, Calvin scrie despre nașterea și dezvoltarea sistemului papal. Capitolele opt și nouă se ocupă de crez și concilii. Capitolele zece la treisprezece, despre jurisdicția și disciplina bisericească. Capitolele paisprezece la nouăsprezece tratează problema sacramentelor, iar capitolul douăzeci, despre guvernarea civilă.

Arminius a scris destul de multe lucrări, cu toate că nu a fost atât de prolific precum Calvin sau Barth, din motive lesne de înțeles. Majoritatea acestora s-au născut în contextul dezbaterilor sale cu calvinismul. Pe unele dintre ele o să le amintesc pe parcursul lucrării. Dintre acestea amintesc totuși trei, care mi s-au părut a fi cele mai reprezentative pentru gândirea sa: *Declarația sentimentelor*, *Comentariu asupra adevăratului înțeles al capitolului șapte al epistolei către Romani*, și *Comentariu asupra capitolului nouă al epistolei către Romani*.

De partea sa, Barth alocă doar în *Dogmatica* sa în jur de șase sute de pagini subiectului predestinării. Toată lucrarea întrece cu mult în dimensiuni *Institutele* lui Calvin și cuprinde treisprezece părți, editate în patru volume mai mari. Primul volum tratează doctrina despre Cuvântul lui Dumnezeu și cuprinde două părți: prima prezintă Cuvântul lui Dumnezeu ca fiind criteriul dogmaticii, iar a doua prezintă Cuvântul ca fiind revelația lui Dumnezeu. Al doilea volum tratează doctrina despre Dumnezeu și cuprinde de asemenea două părți: prima prezintă cunoașterea lui Dumnezeu, iar a doua prezintă alegerea lui Dumnezeu. Aici Barth face o expunere largă a conceptului predestinării prin Isus Hristos, apoi tratează subiectul din perspectiva alegerii comunității, prin poporul Israel și apoi prin Biserică, iar în cele din urmă, tratează alegerea individului. Al treilea volum al *Dogmaticii* tratează doctrina despre creație și este împărțit în patru părți, după cum urmează: prima parte prezintă actul creației, a doua creatura, adică omul, a treia prezintă Creatorul și creatura Sa, iar a patra, porunca lui Dumnezeu Creatorul. Al patrulea volum tratează doctrina reconcilierii și este împărțit în patru părți: prima parte prezintă subiectul și probleme ale doctrinei reconcilierii, a doua îl prezintă pe Isus Hristos ca Slujitor și Domn, a treia

parte, care este împărțită la rândul ei în alte două părți, Îl prezintă pe Isus Hristos ca adevăratul Martor, iar ultima parte, prezintă fundamentele vieții creștine, botezul cu Duhul Sfânt și botezul în apă.

Barth mai abordează subiectul predestinării în *Comentariul epistolei către Romani*, apoi într-o lucrare separată tot asupra *Epistolei către Romani*, dar ceva mai restrânsă, *Hristos și Adam: Omul și umanitatea în Romani 5* și, nu în ultimul rând, într-o lucrare la fel de importantă, *Umanitatea lui Dumnezeu*. Separat de acestea el mai face o critică a teologiei lui Calvin în lucrarea intitulată *Teologia lui Jean Calvin*, în care prezintă viața reformatorului genevez cu momentele cheie care au contribuit la dezvoltarea teologiei sale și apariția cronologică a lucrărilor sale majore. Interesant este că în această lucrare Barth arată contextul în care a apărut fiecare din lucrările lui Calvin. O astfel de prezentare ajută la o mai bună înțelegere a teologiei celui din urmă.

III. Lucrări de referință despre subiect

Despre subiectul predestinării s-a scris foarte mult și o întocmire a unei liste cât mai cuprinzătoare ar necesita o muncă istovitoare. Totuși sunt câteva lucrări de doctorat care merită amintite în acest context. În limba română, din câte cunosc, sunt trei lucrări care au ca subiect predestinarea și liberul arbitru.

Prima este cea a lui Mihai Aldea, *Predestinare și liber-arbitru în basmul românesc propriu-zis*⁹, lucrare nepublicată încă, în care autorul este preocupat să arate „sufletul național” sau „specificul național” al poporului român, care poate fi observat din folclorul românesc. Aldea susține că folcloristica este singura cale prin care se poate cunoaște în mod temeinic *sufletul național* românesc. De asemenea, autorul nu este de acord cu eticheta fatalistă aplicată adesea românilor, etichetă care, în opinia sa, intră în contradicție cu toată istoria poporului român. Formulele predestinaționiste, în schimb, au mai mult rolul de mijloace prin care românul se alină, dar sunt fără aplicație practică, concretă, iar folcloristica românească înclină către promovarea liberului arbitru.

De asemenea, autorul mai susține că folclorul și mistica românească au o amprentă puternic ortodoxă. Mai exact, acesta susține teza de tip naționalist, avansată în ultima vreme în România, că românii au fost întotdeauna ortodocși, fapt care se vede până și în folclorul național. Totuși,

⁹ Mihai Andrei, ALDEA, *Predestinare și liber-arbitru în basmul românesc propriu-zis*, Facultatea de Teologie Ortodoxă, București, 2013.

Aldea menționează faptul că această concluzie se rezumă doar la materialul pe care l-a studiat și nu are pretenția că aceasta se aplică întregului folclor românesc.

Pentru o cercetare suplimentară a acestei tematici recomand câteva lucrări de referință, care tratează despre influențele reformate în formarea limbajului și culturii religioase românești. Prima este lucrarea lui Iosif Țon, *Credința Adevărată*¹⁰, în care autorul susține că există evidențe că în spațiul românesc a existat un creștinism de tip apusean, inițial catolic, înainte de anul 870 și că trecerea la ortodoxie s-a făcut cu multă jertfă și a presupus prejudicii majore sociale, culturale și religioase pentru ceea ce avea să devină mai târziu România. Cea de-a doua, la rândul ei o teză de doctorat, este lucrarea lui George Hancock-Ștefan, *Impactul Reformei Asupra Românilor între 1517-1645*¹¹, în care autorul argumentează că imediat după Reforma Protestantă, în Țările Române și în mod special în Transilvania au existat evidențe ale unui creștinism de tip Reformat. O altă lucrare este *Omul Evanghelic*¹², care are doi co-autori, Dorin Dobrințu și Dănuț Mănăstireanu și care este o prezentare a credinței, practicilor și identității evanghelicilor din spațiul românesc. Nu în ultimul rând, amintesc lucrarea lui Emanuel Conțac, *Noul Testament De La Bălgrad (1648) Și Reforma*¹³, în care acesta arată influențele protestante în scrierile religioase timpurii din Țările Române, mai cu seamă în această scriere de referință pentru spiritualitatea românească.

A doua lucrare de doctorat în limba română, pe subiectul predestinării, de asemenea nepublicată în momentul de față, este cea a lui Remus Burcă, cu titlul *Destin și liber arbitru în creația lui Calderon de la Barca*¹⁴. În această lucrare autorul analizează creația lui Calderon de la Barca și, în mod special, opera dramatică a acestuia *Viața e vis*. Burcă pornește de la concepția antică a conceptului de predestinare și se oprește în baroc, în contextul tensiunii dintre Reforma Protestantă și Contrareforma Catolică, tensiune pe care Calderon de la Barca o resimte din plin. Eroul Principal al poemului calderonian este Segismundo, care se zbate între destin și alegerile proprii. Teza lui Burcă este aceea că opera calderoniană

¹⁰ Iosif, ȚON, *Credința Adevărată*, Societatea Misionară Română, Oradea, 1991, pp 24 și urm.

¹¹ George, HANCOCK-ȘTEFAN, *Impactul Reformei Asupra Românilor între 1517-1645*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2003.

¹² Dorin, DOBRINȚU, Dănuț, MĂNĂSTIREANU, *Omul Evanghelic: O Explorare a comunităților Protestante Românești*, Editura Polirom, Iași, 2018.

¹³ Emanuel, CONȚAC, *Noul Testament De La Bălgrad (1648) Și Reforma: Studiu Istorico-Filologic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017.

¹⁴ Remus Viorel, BURCĂ, *Destin și Liber Arbitru în creația lui Calderon de la Barca*, Universitatea din Oradea, Oradea, 2012.